

UOT 82.91

CON MILTONUN “İTİRİLMİŞ CƏNNƏT” ƏSƏRİNDƏ DEMON OBRAZI**SƏFƏROVA ÜLVİYYƏ SƏFƏR qızı***Sumqayıt Dövlət Universitetinin nəzdində Sumqayıt Dövlət Texniki Kolleci**elnur_seferov@inbox.ru**Açar sözlər: Con Milton, İtirilmiş cənnət, İblis, poema, ingilis ədəbiyyatı*

Con Milton hələ gənc yaşlarından ingilis xalqını mədh edən dini xarakterli, epik poema yazmağı qarşısına məqsəd qoymuş, lakin ictimai-siyasi sferada üzləşdiyi müəyyən hadisələrin nəticəsi olaraq bu istəyinə yaradıcılığının son dövrlərində nail ola bilməmişdir. On iki nəğmə və bu nəğmələri təşkil edən on bir min misradan ibarət “İtirilmiş cənnət” əsərini yazarkən müəllif bibliya əfsanələrindən bəhrələnmişdir. Bu səbəbdəndir ki, tədqiqatçılar poemanı tədqiq edərkən inqilab pərdəsi altında təsvir olunan tarixi ümumiləşdirməni nəzərə almadan əsəri “dini epopeya” hesab etmişlər. “Poemada təsdiq olunur ki, bəşəriyyətin ağır, daşlı-kəsəkli yolu labüd şəkildə ictimai inkişafa aparır” [2, s.68].

Poema İblisin məğlubiyətdən sonra “Velzevul” adıyla tanınan əzəli və əbədi dostu ilə qurduğu dialoqla başlayır. O, Ulu Yaradana qarşı çıxaraq uğradığı məğlubiyətdən nəinki peşman olmamış, hətta qəzəbi və nifrəti daha da alovlanmışdır. Bu səbəbdəndir ki, o “üsyankar ruhların qoşunları”nı “ Uca Qadir”ə qarşı ayağa qaldırmaqla öz şərəfini və qürurunu mühafizə etmək qərarına gəlir:

*Yox, mən ayılmərəm, yox mən bilmərəm,
Tövbə nə olan şey, peşmanlıq nədir,
Ondansa şafəqim sönsə yaxşıdır... [1, s.16]*

İctimai-siyasi həyatda qarşılaşdığı bəzi hadisələr müəllifin psixologiyasında iz qoymuş və nəticədə onu şər qüvvələrin əbədi rəhbəri olan İblis obrazını yaratmağa sövq etmişdir. “Bu obrazın başlıca səciyyəsi azadlıq yangısı ilə hər şeyi itirən İblisin şərə necə qovuşması, süqutundan qürur duyması və cəhənnəmin girdablarında mərəkə (pandemonium) qurması, oradan göylərə hədələr göndərməsidir”. [1, s.10]

Bədii ədəbiyyatda demon və demonlaşmış obrazların təsvirinə bir çox dünyaca məşhur yazıçıların əsərlərində rast gəlmək olar. Məsələn, Alman yazıçısı Höte “Faust” əsərində yaratdığı İblis obrazını Mefistofel, Bayron “Qabil” əsərində Lütisifer, Milton “İtirilmiş cənnət” əsərində məhz İblis adlandırmışdır. Lakin adları sadalanan yazıçıların təsvir etdiyi demon obrazlarının isimləri müxtəlif olsa da, onların amalı, xisləti birdir; insanı nəfsinə qul edərək öz iradəsinə tabe etmək, onun qəlbinə hakim olaraq Yaradana özünün qüdrətini sübut etmək.

Xeyir və Şər arasındakı qarşıdurma haqqında rəvayətləri Con Milton Bibliyadan götürmüşdür. Bir puritan kimi o, həyatda daim xeyir və şər qüvvələri arasında baş verən mübarizəni izləmiş və gəldiyi qənaətlərə əsasən “İtirilmiş cənnət” əsərində simvolik olaraq Allah və İblis obrazlarını yaratmışdır. İnsan obrazını – Adəmi isə bu iki varlıq arasında seçim etmək üçün əsərə daxil edir, onun timsalında xeyirin və yaxud şərin ardınca gedəcək insanların seçimini göstərməyə çalışır. “Puritan üçün həm İblis, həm də Adəm Allaha qarşı günah işlətməkdə eyni dərəcədə günahkardırlar. Lakin Milton insanla İblis arasında qəti fərq qoyur. İblis paxıllıqdan və qürurdan Allaha qarşı üsyan qaldırırsa, Adəm insan naminə, sevgi naminə Allaha asi olur”. [2, s.73] Əsərdə Milton Yaradana varlığın başlanğıcı kimi mədh etmişdir. İblis isə şər qüvvələrin hökmdarı kimi öz çirkin məqsəd və məramını həyata keçirmək üçün yaradılmış mifik obraz kimi təsvir olunmuşdur.

Bibliyada olduğu kimi, "İtirilmiş cənnət"də də İblis Adəm və Həvvanın həyatında faciəvi dönüş nöqtəsi yaradır. O, Həvvanın qulağına fısıldadığı sözlərlə onu Uca Qadirin qoyduğu qadağaya məhəl qoymamağa və "İdrak ağacı"nın meyvəsindən yeməyə təhrik edir:

*Ölümdən qorxmayıb Xeyiri, Şəri,
İnsan dərk etməyə addım atarsa –
Niyə bundan ötrü Tanrı coşurmuş?
Dərk etmək xeyiri ədalətlidir. [1, s.301]*

İblisin ilan cildinə girərək öz natiqlik bacarığı ilə gah odlu-alovlu, gah da incə bir siyasətlə söylədiyi nitqi sonda Həvvanı itaətdən çıxmağa və yasaq olunmuş meyvənin dadına baxmağa inandıra bilir:

*Haqqa, ədalətə qalarsa əgər,
Cəza verə bilməz Tanrı sizlərə.
Yox, əgər verərsə O, haqlı deyil,
Haqsız Tanrı olmaz bilin bir kərə! [1, s.301]*

İblisin fitnə-fəsadından qurtula bilməyən cənnətin daimi sakinləri Tanrı qəzəbinə düşər olaraq cənnətdən yer üzünə qovulur. Bununla da Adəm və Həvvanın cəzası bitmir, onların ölümsüzlüyü də etdikləri günahın cavabı olaraq Tanrı tərəfindən götürülür:

*Odur ki, süquta məhkumdur insan,
Heç nəylə yuyammaz xəyanətini;
Həm onu, həm ondan törəyənləri
Ölüm izləyəcək həmişə yəni. [1, s.91]*

Əsərdə müəllif səmavi kitablarda qeyd olunduğu kimi, Adəm və Həvvanın cənnətdən qovulmasının səbəbkarı olaraq İblisi günahlandırır. Lakin İblisin məkrli əməllərinin qurbanı olan İnsan məgər bütün baş verənlərdə günahkar deyildimi? Cənnətlə müjdələnməmiş, hər cür dərdədən, qüssədən uzaq xoşbəxt və firavan ömür sürən bu ilk cütlüyün Tanrı hökmündən çıxmasında, onun iradəsinə və hökmünə qarşı gəlməsində bütünlüklə İblisi günahlandırmaq doğru olmazdı. Əgər Tanrı istəsəydi, İblisin cənnətə daxil olmasının, Adəm və Həvvanın qəlbini öz məkrli əməlləri ilə ələ almasının qarşısını ala bilərdi. Lakin Tanrı onlara iradə azadlığı bəxş etmiş, doğrunu yalnız müəyyən etməyi onların öz öhdəsinə buraxmışdı. Poemada baş vermiş bu hadisələrdə özlərini qismən günahkar hesab edən Gözətçi Mələklər cənnətin qapılarını lazımınca mühafizə etmələrini, öz işlərində ayıq-sayıq olduqlarını sübut etmək üçün göylərə üz tutduqda Tanrı bu işdə onların qəbahətinin olmadığını bildirir: "Tanrı onlara bəraət verir və bildirir ki, İblisin cənnətə soxulmasının qarşısını almaq hökmü onlara verilməmişdi". İnsan iradə zəifliyi nümayiş etdirmiş və bundan istifadə edən Cəhənnəm Şahı sonda məqsədinə yetişmişdi. Əsərdə şair İblisin dili ilə onun qələbə sevincini bu cür ifadə edir:

*Bizim məğlubiyət hesabına o,
Sonsuz xoşbəxt idi, firavan idi.
Haqqın yasağını pozmaqdan ötrü
Onu şirnikdirdim – dərhal əyildi. [1, s.328]*

"İtirilmiş cənnət" əsəri ilk nəzərdə oxucusunda sırf dini mövzuda yazılmış əsər təəssüratı yarada bilər. Lakin burada müəllifin yaşadığı dövrün siyasi-ictimai hadisələri ilə bağlı şəxsi düşüncələri də əks olunmuşdur. Şairin bu əsəri yazmasında ingilis-burjua inqilabının məğlub nəticələri də öz təsirini buraxmışdır. Burada şairin oxucusuna çatdırmaq istədiyi ideyalardan biri də odur ki, bəşər nəslinin addımladığı həyat yolu nə qədər çətin və məşəqqətli olsa da, o, bu yolla təkmilləşərək inamla, cəsarətlə addımlağa qadirdir. "Milton İlahi nüfuzun qüdrəti qarşısında üsyankar İblisin və asi insanların gücsüz olduğunu ön plana çəkir, bununla da irtica əleyhinə üsyana yox, mənəvi və əxlaqi təkamülə, mənəvi qüvvələrin bir yerə toplanmasına çağırır" [2, s.116].

Poemanın inqilabi ruhu, şairin irtica əleyhinə inqilabi düşüncələri İblis obrazında cəmləşmişdir. Dini ədəbiyyatlarda qiyamçı, Yaradanına qarşı çıxan şər qüvvə - İblisdən fərqli,

“İtirilmiş cənnət” əsərindəki eyni adlı obraz əsərdəki digər obrazlardan daha canlı, daha cəlbedici çıxmışdır. Bəlkə də elə bu səbəbdəndir ki, müəllif döyüşkən, mübariz, üsyankar feodal mütləqiyyətinə qarşı çıxan xalq kütlələrinin obrazını məhz İblisin timsalında yaratmağa çalışmışdır. Əsərə başqa bir mövqedən yanaşdıqda poemanın baş obrazı kimi verilmiş İblis surətini təmamilə mənfi obraz kimi səciyyələndirmək də doğru olmazdı. Poemanın əksər hissələrində özünün qeyri-adi gücü, qərar vermək bacarığı, əyilməzliyi ilə o, gizlənmiş və gecikmiş peşmançılıq kimi hissələri bürüzə verir. Bəlkə də elə bu səbəbdəndir ki, əsəri oxuyan oxucuda bu obraza qarşı nifrət hissi oyanmır.

ƏDƏBİYYAT

1. Milton C. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2013, 496 s.
2. Novruzov T. XVII-XVIII əsrlər Qərb ədəbiyyatı. Bakı : Orxan, 2018, 536 s.
3. Yusifli İshaqlı A. XVII əsr Qərbi Avropa ədəbiyyatı, Bakı: Şərq-Qərb, 2012, 481 s.

РЕЗЮМЕ

ОБРАЗ ДЬЯВОЛА В ПОЭМЕ ДЖОНА МИЛТОНА “ПОТЕРЯННЫЙ РАЙ”

Сафарова У.С.

Ключевые слова: Джон Мильтон, Потерянный рай, Дьявол, поэма, Английская литература

Мильтон был поэтом, который писал во время религиозных движений и политических революций, и прославился своими эпическими поэмами: «Потерянный рай» и «Возвращенный рай». Есть много спорных моментов о том, кто главный герой поэмы «Потерянный рай». Определенная часть исследователей утверждают, что главным героем этой работы является Дьявол, а некоторые думают, что это Адам. Немецкий критик Денис Саурат уверен, что Милтон в поэме создал свой собственный образ в образе Дьявола.

SUMMARY

IMAGE OF DEMON IN THE POEM “PARADISE LOST”

Safarova U.S.

Key words: John Milton, Paradise lost, Demon, poem, English literature

John Milton was an English poet who wrote at a time of religious flux and political upheaval and best known for his epic poems : Paradise lost and Paradise Regained. Much controversy has clustered round the question as to who is the hero of Paradise lost. There are very sensible persons who advocate the claim of Satan , and others , that of Adam. Denis Saurat, a French critic assure as that Milton has portrayed himself in the figure of Satan in Paradise lost.

Daxilolma tarixi: İlk variant 27.02.2020
Son variant